סיפא אתאן לתינוקות של בית רבן ומתקנת יהושע בן גמלא ואילך דאמר רב יהודה אמר רב ברם זכור אותו האיש לטוב ויהושע בן גמלא שמו שאלמלא הוא נשתכח תורה מישראל שבתחלה מי שיש לו אב מלמדו תורה מי שאין לו אב לא היה למד תורה מאי דרוש ולמדתם אותם ולמדתם אתם התקינו שיהו מושיבין מלמדי תינוקות בירושלים מאי דרוש כי מציון תצא תורה (א) ועדיין מי שיש לו אב היה מעלו ומלמדו מי שאין לו אב לא היה עולה ולמד התקינו שיהו מושיבין בכל פלך ופלך ומכניסין אותן כבן ט"ז כבן י"ז ומי שהיה רבו כועס עליו (ב) מבעיט בו ויצא עד שבא יהושע בן גמלא ותיקן שיהו מושיבין מלמדי תינוקות בכל מדינה ומדינה ובכל עיר ועיר ומכניסין אותן כבן שש כבן שבע אמר ליה רב לרב שמואל בר שילת עד שית לא תקביל מכאן ואילך קביל ואספי ליה כתורא וא"ל רב לרב שמואל בר שילת כי מחית לינוקא לא תימחי אלא בערקתא דמסנא דקארי קארי דלא קארי ליהוי צוותא לחבריה מיתיבי אחד מבני חצר שביקש לעשות רופא אומן וגרדי ומלמד תינוקות בני חצר מעכבין עליו הכא במאי עסקינן בתינוקות דעכו"ם ת"ש שנים שיושבין בחצר וביקש אחד מהן לעשות רופא ואומן וגרדי ומלמד תינוקות חבירו מעכב עליו ה"נ בתינוקות דעכו"ם ת"ש מי שיש לו בית בחצר השותפין ה"ז לא ישכירנו לא לרופא ולא לאומן ולא לגרדי ולא לסופר יהודי ולא לסופר ארמאי הכא במאי עסקינן בסופר מתא אמר רבא מתקנת יהושע בן גמלא ואילך לא ממטינן ינוקא ממתא למתא אבל מבי כנישתא לבי כנישתא ממטינן ואי מפסק נהרא לא ממטינן ואי איכא תיתורא ממטינן ואי איכא גמלא לא ממטינן ואמר רבא סך מקרי דרדקי עשרין וחמשה ינוקי ואי איכא חמשין מותבינן תרי ואי איכא ארבעין מוקמינן ריש דוכנא ומסייעין ליה ממתא ואמר רבא האי מקרי ינוקי דגרים ואיכא אחרינא דגרים טפי מיניה לא מסלקינן ליה דלמא אתי לאיתרשולי רב דימי מנהרדעא אמר כ"ש דגרים טפי קנאת סופרים תרבה חכמה ואמר רבא הני תרי מקרי דרדקי חד גרים ולא דייק וחד דייק ולא גרים מותבינן ההוא דגרים ולא דייק שבשתא ממילא נפקא רב דימי מנהרדעא אמר מותבינן דדייק ולא גרים שבשתא כיון דעל על דכתיב כי ששת חדשים ישב שם יואב וכל ישראל עד הכרית כל זכר באדום כי אתא לקמיה דדוד אמר ליה

מאי

סיפא אתאן לתינוקות של בית רבן. ואע"ג דקול הבא מחמת אחרים לא מצי מחוי: **משום תקנת יהושע בן גמלא.** אחד מן הכהנים הגדולים שעמדו בבית שני כדאמר ביבמות (דף סא): **ולמדתם (ו)אותם.** האב עצמו מצוה ללמדו: **פלך.** הרבה מדינות בפלך אחד והוא לשון אפרכיא: **רב שמואל בר שילת.** מלמד תינוקות היה (לעיל דף ח:): **ואספי ליה.** האכילהו והשקהו תורה בעל כרחו כשור שנותנין (ג) עליו עול על צוארו: **לא תמחייה אלא בערקתא דמסנא.** ברצועות של מנעלים כלומר מכה קלה שלא יוזק: **ליהוי צוותא לחבריה.** אינך זקוק לייסרו יותר מדאי ולא לסלקו מלפניך אלא ישב עם האחרים בצוותא וסופו לתת לב: **רופא.** מוהל: **אומן.** מקיז דם: **מעכבין עליו.** מפני שמרבה עליהן קול נכנסין ויוצאין: **לסופר יהודי.** מלמד תינוקות: **בסופר מתא.** מלמד תינוקות העיר ומושיב מלמדים תחתיו והוא מורה את כולם איך יעשו ויש שם קול גדול: **מתקנת יהושע בן גמלא ואילך.** שישבו מלמדי תינוקות בכל עיר: **לא ממטינן ינוקא ממתא למתא.** ללמוד מיום ליום שמא יוזק בדרכים שהשטן מקטרג בשעת הסכנה שנאמר פן יקראנו אסון (בראשית מב) אלא יוכל לכוף בני אותו מתא להושיב מלמדי תינוקות: **תיתורא.** גשר רחב וחבירו במנחות (דף לה.) תיתורא דתפילין מקום מושבם שדומה לגשר: **גמלא.** לוח קצרה: **סך מקרי דרדקי.** מנין תינוקות הראויין למלמד אחד: **ריש דוכנא.** שומע עם התינוקות מפי המלמד וחוזר ומשגירו כפי התינוקות ואותו ריש דוכנא נוטל שכר: **ומסייעין ליה ממתא.** לשכור לו אותו ריש דוכנא: **דילמא אתי לאיתרשולי.** יתפאר בלבו שאין כמותו ויתרשל מן התינוקות ולא יירא שמא יסלקוהו: **כל שכן.** כשמשכנוהו יתן לב להיות למד יפה שדואג מקנאת חבירו שסלקוהו מפניו שיביישנו בבני העיר: **דגרים ולא דייק.** שלומד הרבה ולא דייק בלימוד התינוקות שלא ישתבשו:

מאי

זכור אותו האיש לטוב ויהושע בן גמלא שמו. הוא אותו (ד) האיש דאמר רב יוסף (יבמות דף סא.) תרקבא דדינרי עיילא ליה מרתא בת בייתוס לינאי המלך עד דאוקים ליהושע בן גמלא בכהני רברבי ולדיק גמור היה כדאשכחן הכא והא דקאמר התם (שם) קטיר קא חזינא הכא לפי שהיו אחרים חשובים ממנו: **ולמדתם אותם ולמדתם אתם.** יש ספרים דלא גרסי ולמדתם אתם ודריש מדכתיב ולמדתם משמע (ה) מעצמכם: **כי מציון תצא תורה.** לפי שהיה רואה קדושה גדולה וכהנים עוסקים בעבודה היה מכוון לבו יותר ליראת שמים וללמוד תורה כדדרשי' בספרי למען תלמד ליראה וגו' גדול מעשר שני שמביא לידי תלמוד לפי שהיה עומד בירושלים עד שיאכל מעשר שני שלו והיה רואה שכולם עוסקים במלאכת שמים ובעבודה היה גם הוא מכוון ליראת שמים ועוסק בתורה: **כבן שש כבן שבע.** כבן שש בבריא כבן שבע בכחוש: **בבציר מבר שית לא תקבל.** והא דתנן במסכת אבות (פ"ה מכ"א) בן חמש שנים למקרא בבריא לגמרי כדאמר בכתובות (דף נ. ושם) הלומד בנו פחות מבן שש רץ אחריו ואינו מגיעו ואיכא דאמרי חבריו רצין אחריו ואין מגיעין אותו ותרוייהו איתנהו דחליש וגמיר ואיבעית אימא הא בכחוש והא בבריא: **אחד מבני מבוי כו'.** פי' רשב"א דלא גרס מבוי אלא חצר דאי גרס מבוי תיקשי לאביי דשרי בחצר אחרת והיינו דעושה אדם חנות בצד חנות של חבירו שרי (ו) לכל הפחות בחצר אחר ורבא נמי לא פליג עליה אלא דמוקי מתני' דשריא אף באותה חצר והכא אסר אפילו בחצר אחרת אלא אחד מבני חצר גרס: **וגרדי.** וא"ת ומאי שנא גרדי מבעל ריחים דתנן במתני' דאין יכול למחות בידו ולומר איני יכול לישן מקול הריחים ומקול הפטיש וי"ל דמתני' בעושה לעצמו והכא בגרדי העושה לאחרים דאיכא נכנסין ויוצאין וא"ת הא אמרי' בסמוך האי בר מבואה דאוקי ריחייא כו' דינא הוא דמעכב עליה משום דאמר ליה קא פסקת לחיותי משמע דאי לאו משום דקא פסקת לחיותי היה יכול להעמיד שם הריחים אע"ג דעושה לאחרים ולקמן נמי תניא עושה אדם חנות בצד חנותו של חבירו כו' דאף על גב דאיכא נכנסין ויוצאין טובא ודוחק לחלק דהתם כבר יש יוצאין ונכנסין לריחים הראשון או לחנות הראשון וי"ל דהתם בחצר אחרת שרי א"נ מתני' נמי בעושה לאחרים ובריחים ובקול הפטיש אין נכנסין ויוצאין כל כך שנותנין לו פעם אחת וטוחן אבל בגרדי יש הרבה יוצאין ונכנסין שהרבה מביאין לו מטוה: **ולא לסופר ארמאי.** משמע דאם לא (ז) סופר הוה שרי להשכיר לארמאי וא"ת דאמרי' בהגוזל בתרא (ב"ק דף קיד.) האי בר ישראל דזבין ליה ארעא לעובד כוכבים אמצרא דבר ישראל חבריה משמתינן ליה דא"ל אריא ארבעת אמצראי ודוחק לחלק בין מכר לשכירות ונראה לר"י דהתם כשישראל רוצה לקנות אבל אם אין ישראל רוצה לקנות מותר: **בסופר מתא.** אין נראה לפרש כפ"ה דסופר מתא היינו מלמד תינוקות של כל העיר דאיכא קול גדול דהא לקמן אמר רבא מקרי דרדקי וסופר מתא כמותרין ועומדין כיון דאשמועינן דמקרי דרדקי הוי פסידא דלא הדר ה"ה מלמד כל תינוקות העיר ולמאי איצטריך תו למינקט סופר מתא ואין לפרש נמי כפ"ה (ב"מ דף קט:) בהמקבל סופר מתא מספר אנשי העיר דהא קרי (ח) הכא בברייתא סופר אלא נראה כמו שפי' ר"ת סופר מתא כותב שטרות העיר ולהכי חשיב ליה לקמן פסידא דלא הדר אם נכתב השטר שלא כדין: **מתקנת יהושע בן גמלא ואילך לא ממטינן ינוקא ממתא למתא.** וכגון שיש כאן כ"ה ינוקי שראוין להשכיר להם מלמד ואם תאמר הא אי הוה ממטינן להו למתא אחריתי יצטרכו מלמד בפני עצמן כיון דאיכא כ"ה ינוקי וא"כ מאי נפקא מינה וי"ל דנפקא מינה דאי הוו ב' מלמדי תינוקות באידך מתא היו יכולין להושיב חציים בפני זה וחציים בפני זה: **סך מקרי דרדקי כ"ה ינוקי.** אבל פחות מכאן אין בני העיר יכולין לכוף זה את זה להשכיר להם מלמד: פר"ח דרביה אקרייה זכר כדין והיינו רמייה דלא אשגח למידע היכי הוה קרי תלמידיה וכ"נ אבל אין נראה לפרש שגם רבו טעה ולימדו זכר דא"כ לאו רמייה הוא:

סופר

מסורת הש"ס

א) כתובות נ., ב) [דזימנין דנפלי שאלתות ריש ואתחנן], ג) פי' אלנטנא נקרא דוכן ראש אלנטנא ששם יושבין ערוך ערך דכן, ד) [לקמן כב.], ה) פסחים קיג., ו) נ"ל אתם, ז) בדפוס וינין דפוס ונציא בכל התוספ' ספר בלא ר"י רק האחרון הכא בברייתא סופר הוא בר"י, ח) [לפנינו שם לא נמצא שום פי' בהש"ס, והוא בהשואל דף לו., רש"ש].

תורה אור השלם

1 ולמדתם אתם את בניכם לדבר בם בשבתך בביתך ובלכתך בדרך ובשכבך ובקומך: דברים יא יט

2 והלכו עמים רבים ואמרו לכו ונעלה אל הר יי אל בית אלהי יעקב וירנו מדרכיו ונלכה בארחתיו כי מציון תצא תורה ודבר יי מירושלם: ישעיהו ב ג

3 כי ששת חדשים ישב שם יואב וכל ישראל עד הכרית כל זכר באדום: מלכים א יא טז

הגהות הב"ח

(א) גמ' אלא תורה וגו' ועדיין: (ב) שם מבעט כצ"ל ואות י' נמחק: (ג) רש"י ד"ה ואספי וכו' שנותנין לו עול: (ד) תוס' ד"ה זכור וכו' הוא אותו דאמר כצ"ל ותיבת האיש נמחק: (ה) ד"ה ולמדתם וכו' משמע אתם בעצמכם: (ו) ד"ה אחד וכו' שרי נמי לכל הפחות: (ז) ד"ה ולא וכו' דאם לא היה סופר וכו' וא"ת הא אמרי': (ח) ד"ה בסופר וכו' דהא קרי ליה הכא:

מוסף רש"י

ואספי ליה כתורא. הלעיטהו תורה כשור שלתה מלעיטו ואובסו מאכל (כתובות נ.).

רבינו גרשום

מפני התינוקות של בית רבן שבאין ללמוד תורה זה אינו יכול לעכב עליו אפי' בחצר השותפין: מי שיש לו אב. שהיה חייב בלימודו מעלן: עד שית שנין לא תקבל ללומדו שאינו יכול לסבול עדיין טורח הלימוד: ואספי ליה כי תורא. כלומר תן עליו עול תורה כמו לשור זה שאובסין אותו בעל כרחו ומכניסין בו המאכל כדי שיהא שמן כך הכנס בו תורה: בערקתא דמסנא. ברצוע' של מנעל הכהו ואל תכהו יותר מדאי שבשביל רוב הכאות אין מתפקת אא"כ קרי מנפשי' קרי ואי לא ליהוי צוותא לחבריה דקרי ואל תחוש להכותו יותר מדאי: בתינוקות דעובדי כוכבים. אם רוצה ללמוד ספר רפואה או מקרא יכול לעכב עליו דלא מצי עביד: ולא לסופר יהודי. מלמד תינוקות אלמא דמצי מעכב.

עין משפט נר מצוה

לב א מיי' פ"ו מהל' שכנים הל' יב ופ"ב מהל' ת"ת הל' ז סמג עשין סב טוש"ע ח"מ סי' קנו סעיף ג וטוש"ע י"ד סי' רמה סעיף כב:

לג ב מיי' פ"ב מהלכות ת"ת הלכה א סמג עשין יב טוש"ע י"ד שם סעיף ז:

לד ג ד מיי' שם הל' ב טוש"ע י"ד שם סעיף ה וסעיף ח:

לה ה מיי' שם טוש"ע י"ד שם סעיף י:

לו ו טוש"ע שם סעיף ט:

לז ז ח ט י כ ל מיי' פ"ו מהל' שכנים הל' יא סמג עשין פב טוש"ע ח"מ סי' קנו סעיף א:

לח מ נ ס ע פ מיי' פ"ב מהל' ת"ת הל' ו סמג עשין יב טוש"ע י"ד סי' רמה סעיף יג:

לט צ ק מיי' שם הל' ה טוש"ע י"ד שם סעיף טו:

מ ר מיי' שם טוש"ע י"ד שם בהג"ה:

מא ש טוש"ע שם סעיף יח:

מב ת מיי' שם הל' ו טוש"ע י"ד שם סעיף יט:

רבינו גרשום (המשך)

הכא במאי עסקינן בסופר מתא שהוא סופר העיר שכותב שטרות וספרים לכל מצי מעכב מחמת הנכנסין אצלו ואית דמפרשי בספר מתא שמגלח כל בני העיר: לא ממטינן ינוקא ממתא למתא. מפני כן התקינו להושיב מלמדי תינוקות בכל פלך ופלך: ואי מפסיק נהרא לא ממטינן. דאיכא למיחש דלמא יהא רגיל למיזל לחודיה ונפיל לנהרא: תיתורא. גשר מרוחב: גמלא. גשר עשוי מנסר צר ומשני צדי הנהר קבועין ב' יתדות וקשור חבל א' מזה לזה ואותן העוברין על אותו נסר צר סומכין ידיהן בחבל ועוברין אבל התינוקות שאין בהן דעת לסמוך לא ממטינן דילמא אזיל לחודיה ונפיל: סך מקרי דרדקי. עד כ"ה תלמידים יכול ללמוד אחד: ריש דוכנא. ממונה תחתיו עד שיסייע לו ללמוד הנער. ואין מנכין לו לרב משכירותו כדי לשכור אותו ריש דוכנא אלא מסייעין ליה ממתא הצבור שוכרין אותו ריש דוכנא. מאי טעמא לא מסלקי' ליה לההוא דלא גרים כל כך דאי מסלקינן ליה ומותבינן להו קמיה ההוא דגרים טפי אתי לרשולי למימר הואיל דליכא דגרים כוותי לא מסלקי לי ואתי לרשולי. כל שכן דמותבינן להו קמיה ההוא דגרס טפי מימר אמר אי מרשילנא מסלקו להו מקמאי כי היכי דסלקי להו מקמיה דאידך ומעיין בהו שלא יבא אחר דגרים טפי מיניה ויסלקו ממנו. ומתעסק בהן הרבה משום קנאת סופרים תרבה חכמה שזה מקנא לזה: חד דגרים הרבה ולא דייק כל כך: